

BRAČKE PREDAJE U SUVREMENOJ ETNOGRAFIJI

VANDA BABIĆ
Odjel za kroatistiku i slavistiku
Sveučilišta u Zadru
HR-23000 Zadar
vanda.babic@zd.t-com.hr

UDK 398.1
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno/Received: 27.06.2014.
Prihvaćeno/Accepted: 4.07.2014.

TEA KAČIĆ
Tisna kala 6
HR-21403 Sutivan
tea_kacic@net.hr

Autorice prezentiraju nove (do sad neobjavljene) usmene priče i predaje u suvremenoj etnografiji koristeći se Dragićevom klasifikacijom priča. Usmene priče i predaje koje su se stoljećima prenosile narativnim putem s koljena na koljeno; priče iz života, eshatološke predaje, mitske predaje intenzivno se i danas pričaju na ovom otoku. Život na otoku je život između dvaju plavetnila, neba i mora. More je uvelike pridonijelo bračkom usmenoknjiževnom bogatstvu. Žitelji svakog otoka pa tako i Brača su zbog mora kojim su okruženi i kojeg toliko vole bili zatvoreni u sebe, u svoju otočku enklavu, a more kao da im je bilo nadahnuće, za mistiku, za pričanje priča, za usmeno-književno stvaralaštvo. One potvrđuju kako i bračka usmena književnost baštini kulturu kao amalgam hrvatske, slavenske, antičke i mediteranske kulture.

Ključne riječi: etiološke, mitološke, eshatološke, demonološke predaje, pričanja iz života

Uvod

Često predaja prikazuje Brač kao mediteranski otok stočara, vinogradara i maslinara, te kao otok pomoraca i ribara. Kroz povijest Bračani su teško živjeli, živjeli su od srdele i ulja. Pričama koje su im zaokupljale maštu kratili su i uljepšavali teške dane. Paradigmatske su riječi Vladimira Nazora: *Ima i povijest tiha, koja teče koritom vremena kao rijeka što ne zna za slapove, za virove i za poplave, al je ipak bogata životom, puna događaja što su često to tragičniji što su manje bučni. Od te je vrste povijest otoka Brača* (Nazor, 1938).

Zači u bračku unutrašnjost znači na licu mjesta osvjedočiti se o tajnovitom svijetu vila i vilenjaka, *fjaba* i gočica, priča i legendi. Mnoga vjerovanja su se očuvala u svijesti i tradiciji Bračana a neka od njih bit će prikazana u ovom radu. Svi zapisi koji su prikupljeni u ovom radu zabilježeni su točno onako kako su ih kazivači govorili. U radu se navode i interpretiraju etiološke, mitološke, eshatološke, demonološke predaje, te pričanja iz života.

1. Etiološke predaje

Etiološke predaje govore o uzroku i podrijetlu „nastanka naziva pokrajina, mjesta, lokaliteta, grobova, groblja, prezimena; nastanka i nestanka jezera, vrela, bunara, čatrnja, virova, ponora te uzroka različitih pojava u prirodi i među ljudima. Težnja k objašnjavanju i tumačenju etioloških predaja stara je koliko i ono što one tumače. Etiološke predaje nastaju na „povijesnoj, mitskoj, eshatološkoj, demonološkoj, legendnoj razini“ (Dragić, 2011). Etiološke predaje priopćavaju se kao kronikati, a rjeđe kao fabulati (Dragić, 2001: 8).

U Brusju na Hvaru živi predaja o dvoje zaljubljenih siromašnih mladih. Djevojka je s mladićem zatrudnjela. Mladić je našao bogatiju djevojku, a siromašna djevojka ga je proklela. Uspomenu na tu nesretnu ljubav čuva mikrotoponim i predaja *Kleti oblak*:

U selu Brusje bili su dvoje mlodih koji su se zajubili. Mladić je stalno divojci govori kako će je oženit i da je njegova jubov tolika da ih niko nikad neće moć rastavit. I njih dvoje bili su kruto siromašni s velikon famejon, al mladić je uvik obećovo da će se pobrinit za njihovu budućnost i da će se skoro zaručit. Virujuć njegovim obećanjima divojka je odbijala sve druge mladiće koji su joj mogli ponudit puno veće od njega. Uskoro je ta njihova jubov urodila plodon, divojka je ostala noseća. U njezinemu zaručniku probudile su se ambicije, poče je pensat o njihovemu siromaštvu, misli da je može noć divojku koja je bogatija i s kojom bi mu budućnost bila sigurija.

Svojoj divojci i cilemu selu reko je da to dite ni njegovo i da nema čo činit s njon. Divojka je ostala u svojoj kući sa materon i ocen di se dite rodilo. Svojega bivšeg mladića uvik je proklinjala istom kletvom: «Do Bog da se utopi prid mojim očima.»

Jednega lita bila je u poju sa svojim storima, bila je velika žega i strašno sunce kad je poče strašno puvat vitar, na moru je bilo nevrime. Kad je divojka pogledala pud mora vidila je jedon veliki oblak kako se nadvi nad jednin brodom. I ona je odma pripoznala brod svojeg bivšeg mladića, i vidila kako se izvarče i kako je more progutalo tin brod i sve jude u njemu. I tad njezina kletva se ostvorila; on se utopi prid njezinima očima.

A danas se to misto di se ti brodovi izvarni zove „Kleti oblak“ (Dragić, 2008 b).

2. Mitološke predaje

Još iz antičkih vremena bile su poznate priče o divovima, iz plemena kiklopa čiji je najpoznatiji predstavnik Polifem iz Homerove Odiseje. Na otoku Braču zabilježena je predaja o snažnim ljudima koji imaju samo jedno oko nasred čela. U hrvatskim se „pričama, periferno dodiruju i prepleću srednjoeuropske, mediteranske, panonske i

balkanske tradicije, te upravo odatle izvire njihova osebnost“ (Bošković Stulli, 1997: 15).

Prilikom prikupljanja usmenih priča iz određenog kraja, uvijek se mogu zamijetiti varijacije na temu originalne priče pa tako u ovoj priči divovi žive u dalekoj Kini i na taj način otočani percipiraju daleku zemlju o kojoj se ne zna gotovo ništa. Poznato je da je čovjek spreman pridodati nadnaravna svojstva onim krajevima i ljudima s kojima nije u neposrednom kontaktu. U predajama se vjeruje u istinitost njezina sadržaja (Dragić, 2008: 273), pa je tako slučaj i s pričom *Ljudu so jenin okon*:

Onda, znote, to je bilo u Kini, ispol Kine. Onda jemo ljudi tamo s jenin okon, a oko mu je, nasrid čela oko, a veliko oko jema. A puno jaki ljudi, on more jedon bit jak kako drugi dvodeset, onih drugih ljudih.

Onda je, znote, tamo kad su došli ovi krajevi brodi, tamo u Kinu, onda su ovi Kinezi kano ludi, nisu ništa znali, ništa, ništa, ko divljad. I ondar bili bi ulovili, ulovilo ovako jeno pet šest mornori, marineri, ulovili. I onda su hi popipoli, koji je debji, koji je debji. Oni ki je bi debji, njega su uzeli, njega su uzeli i ubili i spekli ga i izili. A onda je ovi naši ostalo pet-šest. Onda oni pet-šest ča je ostalo, išli su ovako kroz jednu goru, a tol je bila jena spila. I oni na tu spilju hitili jedan veliki kamik, kako da ne moru ti mornori izit vonka. A oni su zaspoli - a pri su bili ispekli dvo-tri i izili. Ondar, znote, jedan drugen govori:

- Oni su svi zaspoli, svi ovi čužni ljudi, zaspoli su - a govori - čo čemo sada?

A oni su, znote, hitili one rožnje, one gvozdene u jogonj, hitili u jogonj. Kako su hitili u jogonj, ono se zažarilo dobro. Onda njima svakon u svoje oko po ti rožonj zabilo, ti gorući Onda oni, znote, kako hi ono oparilo, oni užizili ovako nogon, trnuli, dreto su potegli, dreto oni kamen ča su bili zatvoreni. Onda je kamen uteka ča, a oni izletili vonka. Izletili vonka, i nisu ih tote ubili. A to van je bilo u Kinu.

To san ču od mornori, koji su bili u mornaricu kako i jo.¹

Vile

Na otoku Braču vile se ponegdje opisuju kao 15 cm visoka stvorenja, a ponegdje kao djevojke jednake visini čovjeka. One vole plesati, mrže odjeću, a za učinjenu uslugu rado će primiti dar u obliku mlijeka ili hrane. Rado pomažu seljacima i starim ljudima koje često znaju zabavljati svojim plesom, pjesmom i smijehom. Oni koji iznevjere povjerenje vilenjaka, vilenjaci se mogu okrutno i bespoštedno osvetiti. Vole pomagati slabijima i ne vole nepravdu. Znaju usput planinom

¹ *Brački zbornik*, tisak *Zrinski*, urednik prof. Andro Jutronic, Čakovec 1975., str. 57, 58. zapisala Maja Bošković-Stulli, kazivao Petar Sočo, rođen 1888., pastir i težak, služio devet godina kao mornar u austrougarskoj ratnoj mornarici, nepismen, Nerežišća.

ostavljati hranu umornim putnicima. Predaja govori da se jedna vila na Braču sažalila na najmanjeg pastira u planini kojeg su svi ostali tukli. Vila je tom pastiru dala sisati svojega mlijeka i on postane najjači. Takav motiv poznat je i u drugim krajevima Hrvatske.

Po predajama vile su pomagale „junacima i samo noću dolazile u sela. Priča se da su zavodile mladiće javljajući im se u snu. Jedni pripovijedaju da su ih vile izliječile; drugi da su siromašnim djevojkama pomogle brže istkati ruho za udaju; treći da su pomagale nejakim pastirima; četvrti da su mlade prenijele preko jezera u planinu, a stare pred crkvu itd. (...) U narodnoj percepciji vile su bajkovite ljepotice, gotovo uvijek u dugim bijelim, rjeđe plavim haljinama, dugih zlatnožutih počešljanih kosa, s modrim ili zelenim očima i imale su nadnaravnu moć (Dragić, 2005: 32).“ Pripovijeda se da su vile „činile zlo jedino ako bi im se tko zamjerio izdajući tajnu da imaju magareće ili konjsko kopito ili kozji papak. Narod postojanje kopita ili papaka opravdava, jer su vile na taj način mogle savladati teško pristupačne prilaze svojim staništima“ (Dragić, 2013).

O crnim vilama koje su, po predajama, prolaznike gađale kamenjem pripovijeda se u podbiokovskom i zabiokovskom kraju (Dragić, 2013).

Predaje o vilama imaju pripovjedne elemente bajki jer se u njima ne može odrediti točno mjesto i vrijeme događaja koji je u pripovjednom smislu bogat nadnaravnim motivima.

„Vile se vole družiti s mladićima, ali se ljute i osvećuju kada mladići pričaju drugima da su ih upoznali i s njima vodili ljubav. A postoje i vile *posvađuše*, koje uživaju svađati ljude, posebno muževe i žene. Pa se znalo i za bračne svađe često optuživati vile. Često same šetaju planinom. A da ih ne prepoznamo pretvore se u zmiju, pticu, čak i staru babu. Te osobine su također poznate i u drugim krajevima Hrvatske. U predajama o vilama posebice se ističu elementi dualnosti, animalizma i potisnute seksualnosti. Budući da je Brač otok u Jadranskom moru i budući da baštini mnogo tematskih segmenata iz mediteranskih vjerovanja i iz antičkih vremena, nije teško prepoznati vile kao Panove sljedbenice koje transgresijom panove fizičke osobine u opisima dobivaju kozje ili magareće noge. Iako otočani ne prepoznaju tu poveznicu, nije isključeno da su predodžbe o vilama kao šumskim pratiljama Pana duboko ukorijenjene u antičkim vremenima. U pričama ostalih slavenskih naroda, barem onih istočnih i zapadnih, vile su u cijelosti djevojke, to jest, bez kozjih nogu. Na prostorima današnje Hrvatske u prošlosti je bilo mnogo vjerskih utjecaja koji su se širili iz Grčke, a kasnije i Rima. U njihovim vjerovanjima popularni su bili panovi i satiri koje je obilježavao izgled koji je uključivao kozje i ovčje noge“ (Graves, 1969: 61-62). Oni su bili veseli i prevrtljivi što se može povezati s vilama bračkoga kraja. Vezivali bi se ponekad i uz Dionizijske svečanosti i dolazak proljeća te su predstavljali ljudolike duhove prirode.

Satiri su imali svoja vesela društva koja su uključivala i nimfe, a nimfe su za slavenske narode ništa drugo doli vile.

Predaje o vilama ne kazuju o osobnom susretu s vilama, nego uvijek govore o nečijem susretu s vilama (Vuković, 2013: 10).

Česte su predaje o špiljama koje su bile vilinsko stanište. Na Braču je takva *Spila Krosnica*.

Špilje su oduvijek imale kulturni karakter u tradiciji čovječanstva. O tome, a i o kultu žrtvovanja životinja govori Ivor Karavanić u svom radu *Začeci simbolike i religijskih obreda u prapovijesnih lovaca i sakupljača*. Špilji se pridavalo nadnaravno značenje i u antičkoj tradiciji kada se mislilo da su one mjesta na površini zemlje koja vode u svijet podzemlja, svijet mrtvih. Uz špilje se često vezuju priče o mnogim nadnaravnim bićima, pa tako i priče o vilama koje često žive u špiljama. Zbog mnogih izvora vode špilje su često doživljavane kao zemljina utroba koja daje život i u slavenskom svijetu - vođu života koja liječi sve rane i fizičke i duševne. Ponekad živa voda ima moć davanja besmrtnosti onom koji ju po svojim zaslugama pije. Špilje su poznate u arheologiji kao lokacije kulturne vrijednosti koje su svoju kulturnu funkciju služile još iz neolitika. Sljedeća predaja s otoka Brača pripovijeda kako su u špilji živjele vile:

Ima u Bolu jedna spila u Piščak, u ried od Koštila, koja se zove Krosnica. To su nami stari judi pričali da su tu nikada u staro doba vile stoli, vile stoli i da su vile tuote krosna tkali; zato se i zove Krosnica i do danas ota spila, da su vile imali krosna. I to je visoko za popiet se u ried, gadno se popiet, tu se ne more stari čovjek uspiet.

I ovako je starmina unutra, a prostor je, može, za pola sobie, i ovako u jenem kantunu je ol kamena, ol niki onako u suho ugradjeno, kao niki komin - da su tu ložili vatru i da su se tu oni grijali. Onda ovako s druge stranie su in tu krosna stali. Sada ol toga da tu su vile stali i to se još do danas zove Krosnica, i osta će dokle bude Boljani.

Tako se govorilo. Da bi bili žensko dite uzeli, veće žensko nogo muško, i da bi ga oni bili sobon gojili i tako i da bi to 'kasnije oni bili postali vile. A čak su nama tumačili da su vile imali život ol cure, čovičji život, kose dugaške ka cura, a da su imali ruke, a doli da nisu imali ove tabane, nego da su imali konjska kopita, konjska kopita vile da su imali.²

Zanimljivo je primijetiti kako vile otimaju djecu i „pretvaraju“ ih u vile. To je zanimljivo stoga što se oduvijek u narodnoj tradiciji smatralo da su vile božanskog, nadnaravnog porijekla a ne da su nastale od ljudi. Sličnost s ljudima leži u fizičkom opisu i naravi.

² *Brački zbornik*, 1975. god., urednik prof. Andro Jutronić, str. 94., zapisala Maja Bošković – Stulli, kazivač Šime Petrić, rođen 1908. godine, Bol.

3. Eshatološke predaje

U Hrvatskoj tradiciji mnoge predaje imaju didaktičan karakter. Takve su i predaje koje Marko Dragić naziva eshatološke predaje i one govore o susretima ljudi s umrlim osobama čiji duh ostaje vidljiv običnim stanovnicima. Takve priče obilježava kontakt s nadnaravnim i demonskim. Događaji su iznenadni i događaju se običnim ljudima. Međutim, bitan je segment mitskog te se nekada mogu vidjeti simboli i elementi koji su već poznati iz različitih predaja koje u sebi sadrže kultne aspekte.

Kustosica muzeja otoka Brača u Škripu, Andrea Matoković govori hrvatskim standardnim jezikom: „Dolazim iz Pražnica, srednjovjekovnog naselja u unutrašnjosti otoka Brača, koje je poznato po svom arhaičnom govoru. Moja majka je prava Prožniška, a otac je Slavonac. Kako sam ja najstarija od njihove djece, u mom se djetinjstvu u mojoj obitelji govorilo uglavnom standardnim hrvatskim jezikom.“³ O nekadašnjem životu u Pražincima Andrea Matoković pripovijeda:

Pražnica imaju svojevrzne seoske «četvrti» slikovitog naziva, koje su vjerojatno u prošlosti bile nekakvi zaseoci od kojih je nastalo jedinstveno naselje. Svaka od njih je imala svoje mjesto okupljanja, gdje su se susjedi družili. Ja živim na Leniku, nazvanom tako po stablima kjena (klen) koja tu još uvijek rastu, a ljudi su se okupljali na Stogu. U osamdesetim godinama, kad sam bila mala djevojčica, drveni trupci i zidane kamene klupe na Stogu uvijek su bile pune ljudi koji su živo razgovarali. Uglavnom se radilo o ljudima iz susjedstva, ali dolazili su i s dna sela. Zajedno su sjedili predstavnici svih naraštaja Pražničana. Bilo je među njima onih koji su preživjeli oba svjetska rata, poput moje prabake rođene 1893. godine. Kad bi djeci, kojih je uvijek bilo mnogo u Pražnicama, dosadila igra, sjeli bi uz starije i pažljivo slušali njihove zanimljive priče. Često se radilo o šaljivim anegdotama i dogodovštinama iz rata.

Predaje o mrtvima koji su se ustajali iz groba kustosica Matoković naziva jezivim pričama, a u istinitost tih priča pripovjedači su se kleli:

Najupečatljivije su ipak bile jezive priče o posjetiteljima iz zagrobnog života, za koje su se pripovjedači kleli da su istinite, ne da bi prestrašili djecu, nego su i sami bili uvjereni u njihovu autentičnost. Akteri su bili njihovi suvremenici i poznanici koji su živjeli ili umrli u prvim desetljećima 20. stoljeća.⁴

³ Kazivala Andrea Matoković (rođ. krajem 1979.), kustosica Muzeja otoka Brača u Škripu, zapisala Tea Kačić 15. ožujka. 2010.

⁴ Isto.

Prije stotinjak godina u Pražincima mlada je žena umrla i, kažu, svake se večeri ustajala iz groba i odlazila u mjesnu crkvu:

Prije gotovo sto godina umrla je u Pražnicama jedna mlada majka. Iz nepoznatih razloga pokojnica je svake večeri, po zalasku sunca silazila s groblja i odlazila u župnu crkvu. Ljudi su je poznavali kao dobru osobu pa nikad nije razjašnjeno je li imala kakav skriveni grijeh koji je trebala okajati. Blizu groblja živjela je bogata obitelj, koja je jedina u selu imala zahod, dakako odvojen od kuće. Vlasnik je jedne večeri iz zahoda vidio pokojnicu. Ona ga je primijetila i zamolila da je nikome ne otkrije. Čovjek je već sutradan sumještanima pričao o neobičnom događaju. Sljedeće večeri je pokojnica posjetila čovjeka i ljutito ga ošamarila.⁵

Prema predaji jedna je žena ustajala iz groba svake večeri i pokrivala svoju djecu:

Jedna je druga pokojnica svake večeri dolazila pokrivati svoju djecu dok su spavala. Kako se njezin muž ponovno oženio, s jednakom je nježnošću pokrivala i djecu koju je udovac imao s drugom ženom. Mislim da sam ovu priču čak čula od jednog od njih.⁶

Još uvijek se pripovijeda o ženi koja se susrela s pokojnom kumom:

Neku je ženu probudilo crkveno zvono usred noći. Ustala je iz kreveta, odjenula se i požurila u crkvu vidjeti o čemu se radi. U crkvi je zatekla mnoštvo ljudi koji su držali zapaljene duge voštanice. Jedna se žena okrenula k njoj i pitala je: «Kuma, očeš sviću?» Zbunjena je žena prihvatila ponudenu svijeću i pridružila se povorci koja je iz crkve krenula u procesiju prvo po čimatoriju (oko župne crkve), a zatim je produžila do groblja (u drugom dijelu sela). Žena je po povratku kući svijeću spremila u škrinju. Ujutro je razgovarala sa svojim sumještanima o sinočnoj procesiji. Nitko od njih nije ništa čuo i nisu znali o čemu žena priča. Ni sama žena više nije bila sigurna je li zaista sudjelovala u procesiji ili je sve to samo sanjala. Kad se vratila kući otvorila je škrinju. Na njezino veliko zaprepaštenje u njoj je, umjesto duge voštanice, ležala ljudska bedrena kost!⁷

⁵ Isto.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

4. Demonološke predaje

Demonološke predaje govore o osobnom doživljaju, susretu s demonskim (onostranim) bićem (usp. Dragić, 2006). Među demonološkim bićima česti su vukodlaci:

Radnja sljedeće predaje odigrala se u Pražnicama početkom 20. stoljeća:

Netko je javio župniku da je vidio jednu pokojnicu u selu. Svećenik je u ruhu ispovjednika krenuo na groblje. Ako se dobro sjećam priče, nije bio sam, nego ga je pratilo nekoliko mještana. Stao je ispred crkvice svetoga Ciprijana, koja ima zvonik na preslicu. Povukao je uže i zvono je zazvonilo. Još je jednom zazvonio i ... ništa se nije dogodilo. Zazvonio je treći put i iznenada se pojavila mrtva žena! Župnik je upitao: Dušo iz prigatorija⁸, di si bila kad san zvoni prvi put?

Odgovorila je: Bila san na Vidovoj Gori.

Di si bila kad san zvoni drugi put?

Doma u dvoru. A kad si zvoni treći put, evo san ti došla!

Na to je ugazila na svećenikova stopala. Unijela mu se u lice. Počela je divlje kolutati očima. Plazila je jezik i kreveljila se na razne načine. Bio je to strašan prizor. Svećenik, iako prestravljen, učinio je što je morao. Podivljalu je pokojnicu probo kroz srce i ona je nestala.⁹

U navedenoj predaji može se vidjeti element vampirizma i „vukodlačenja“ koji je poznat po cijeloj Europi.

U Pražincima kazivači pripovijedaju o demonološkom biću koje se zove *babavuk*:

U Pražnicama se za zle ljude govorilo da su rođeni u košujici (posteljici) i vjerovalo se da će se povukodlačiti nakon smrti. Inače, u mom djetinjstvu glavno čudovište kojim su stari ljudi plašili djecu bio je babavuk. Generaciju moje majke upozoravali su kao djecu kako se moraju dobro umiti, osobito kad idu u crkvu, jer bi u protivnom mogao doći jedon i polizati ih. Taj bezimni jedon je ulijevao djeci strah u kosti, jer je neimenovano, a time i nepoznato zlo najstrašnije. Drsku djecu i male psovače, veoma rijetke čak u 80-tima prošlog stoljeća, upozoravalo se da će progucat pasju kost.¹⁰

⁸ *Prigatorij* = čistilište.

⁹ Kazivala je Andrea Matoković (rođ. krajem 1979.), kustosica Muzeja otoka Brača u Škripu, zapisala Tea Kačić 15. ožujka 2010. u Škripu.

¹⁰ *Isto*.

Vještice

U demonološkim predajama vještice su stvarne osobe. Maja Bošković Stulli predaje o vješticama smatra mizoginim pričama (Bošković Stulli, 1999). U Postirama se pripovijeda o ženi koju su smatrali vješticom jer je skočivši s prozora s pet metara visine ostala neozlijeđena:

U malom mjestu u unutrašnjosti Brōča živila je Keka sa svojim mužem. Bila je radišna, ali vrlo osjetljive naravi, pomalo labilnih živaca. Radili su zajedno u pōju i u kući. Jednom prilikom, u razgovoru s mužem upūti joj je pogrdnu rīč. Onako osjetljiva približila se prozoru i skočila sa pet metara visine. Začudo ostāla je potpuno neozljeđena.

Od tada cilo je mjesto Keku gledalo priko oka, nazvavši je višticom. Dica su zaobilazila njenu kuću bojeć se Kekinog pogleda (Dragić, 2008. b).

5. Pričanja iz života

Predaje koje se ne mogu svrstati u: povijesne, etiološke, mitološke, eshatološke i demonološke nazivaju se pričanja iz života. To „su najčešće kratke i podrugljive predaje u kojima se ismijavaju stanovnici pojedinih krajeva i sela, pripadnici određenih društvenih slojeva (seljaci, malograđani) i zanimanja (činovnici, policajci, svećenici). Isprepliću se novelama, anegdotama, šalama i vicevima. U pričama iz života nalaze se didaktička pričanja o ubijanju staraca; metaforična pričanja, šaljiva i druga pričanja“ (Dragić, 2005: 34).

Među žiteljima Sutivana još uvijek aktivno živi priča *Maška u kampanel*:

Ma pop ti je napravija dite jednoj ženi (ni bila udana), a u to vrime ti je to bila vela sramota kako za nju tako bome i za njega.

- O vela sramota je bilo kad bi žena imala dite a da ni bila udana, a još kad je temu ditetu ćaća pop, e to ti ga onda ni lipa ni njemu ni njoj.

- Pa kako se ne bi saznalo za dite, pop se lipo sitija i bidno dite zakjuča u kampanel. A kako je dite bidno, ma ka i svako dite, svako malo plakalo i kmečilo.

- Judima je to bilo bokun čudno. Oću reć bilo in je čudno kakvi se to zvukovi čuju iz kampanela pa su odlučili pitat popa; - ća se to čuje iz kampanela. A pop in je mrtav – ladan odgovorija; ma to mi je biće maška ušla u kampanel.

Dugo vremena Stivanjani bi se ofendili kad bi in neko spomenija mašku u kampanelu, znali su čak stinjan gađat putnike u vaporu koji bi in na odlasku dovikivali "maška, maška, maška u kampanel".¹¹

Nadalje, postoji anegdota vezana za *Mašku u kampanelu* ali ta je priča nešto drukčija i glasi:

- Bidnome popu maška je stvarno ušla u kampanel i čovik je pokuša na sve načine izbacit mašku iz kampanela, a onda se pop sitija i zaveza za konop od zvona ribu, nebi li tako namamija mašku. Ma maška nije odma poletila za ribon nego je stala sakrivena, a kad je pop iša ča, maška je izašla i skočila ne bi li uvatila ribu. A kako je uvatila ribu uvatila je i konop od zvona i tako su zvona zvonila u krivo vrime, šta je bila vela sramota u to vrime.¹²

Ove dvije priče se uvelike razlikuju u toliko što prvu verziju priče pričaju mještani okolnih mjesta koji žele uvrijediti *Stivanjane* a drugu verziju pričaju upravo *Stivanjani*.

Nemojte past na pričac

Na otoku Braču poznate su i „priče iz života“ koje obilježava kratko pripovijedanje, ubrzan ritam i napetost koja se okončava poantom u zadnjoj rečenici. Obično su zabavnog karaktera a nekada znaju biti i poučnog karaktera. Često se izostavlja lokacija, odnosno ime mjesta kako bi se predočila apstraktnost događaja. Često su ovakve predaje u službi opisa muško-ženskih odnosa ili odnosa između suprotstavljenih zaselaka:

Bili su muž i žena. Muž je bi bidan onako dobričina, ali žena je bila opoka ko kuga. Ne do mu mira ni don ni noć, i on siromah, trpi je čitav svoj vik, odnosno dugo godina. Ma jedonput, išla ona popit joje i kako je povukla, onako njoj je išlo treso, tako da se je izvrnula potpuno mrtva. I, a velika žalost. On čeni fentu da mu je puno žo, ko svoju ženu, je? Ali došo je don, treba je sprovodit. Došli su njegovi prijatelji, šest od njih, za je nosit. I kad su išli iz crkve put grobja, a grobje je bilo daleko, i oni za ne poč pravin puten, jer bi bilo puno za nosit, a ovi išli na pričac, prikin puten. I gredu oni, nosidu, kad jednen zadila noga za smričić, a on pa. Kako je pa on, tako su svi pali i kasil je gruvnu o tleh. Kako je kasil gruvnu, onako je njoj joje izletilo iz grla i oživila. Stala ona vikat, a oni veselo otvorili kasil, vididu: oživila, veseli oni, gredu pud doma, vodidu je pul doma. Kad su došli doma, vidi muž da je vodidu nose,

¹¹ Kazivala Nikita Ivica, rođena Ljubetić, 1937. godine, priču čula još u djetinjstvu. Zapisala je Tea Kačić 2008. godine u Sutivanu.

¹² Kazivao Pero Kačić, rođen 1959. priču također čuo još u djetinjstvu. Zapisala je Tea Kačić 2008. godine u Sutivanu.

pristraši se on. Od kuda vo, kako vo? I on tobože čeni se vesel, ko da mu je drago da su mu je doveli nose, ali u sebi njega rana peče veliko: ko će još živit š njon! Ma došlo je vrime da je ona umrla, baš ono, ča se reče, nasprovu. Došli su isti prijatelji. Žaluju se.

Eto govori: Mi smo ti je jedonput bili odnili pa smo ti je vrotili, a ovega puta ćemo je isti mi nosit, ma ja mislin da je nećemo vrotit.

A on govori: Eto, prijatelji moji, već se nećemo vidit.

A njiman govori: Eto, holte zbogon, somo, molin vas nemojte već pasat na pričac, nego pojte okolo, sa provin puten!¹³

Zaključak

Duga i mukotrpana bračka povijest i živopisna tradicija kao da je bila zatvorena u sebe, u svoju otočku enklavu, kao da su ti otočki žitelji jedva bili primjetljivi izvana. Zato se i stvarao dojam o Braču kao otoku bez povijesti, bez tradicije, bez kulture.

Mnogi su elementi koji dokazuju kako se kulturna i duhovna tradicija Brača sastoji od više kulturoloških utjecaja. Brač je hrvatski otok s hrvatskim stanovnicima koji baštine kulturu kao amalgam hrvatske, slavenske, antičke i mediteranske kulture. Bračani su rimokatolici po vjeroispovijesti, međutim, narodno vjerovanje baštini mnoge elemente vezane za različite nekršćanske običaje i vjerovanja što je karakteristično za mnoge katoličke europske narode

Koliko god se Brač činio samo otokom kamena i škrape, taj kamen očigledno ima i dušu, a ta duša očituje se u etnokulturi otoka, u njegovim žiteljima koji ga nikada nisu napustili, ma kako surov i kamenit on bio. Brač su opjevali mnogi poznati hrvatski književnici od Nazora do Ujevića, ali opjevao ga je i svaki brački *čovik*, svaki ribar i težak, opjevao svojim življenjem na njemu. Naratori su s pokoljenja na pokoljenje nesebično prenosili predaje. I upravo te priče o običajima i životu Brača svakim novim pričanjem udahnule bi neki novi sjaj tom surovom kamenu i škrapu. Tim pričama Brač i dalje živi, opstaje. U tim je pričama iznimno etnološko, usmeno-književnog i lingvističko blago.

¹³ *Brački zbornik*, tisak Zrinjski, Čakovec 1975. god., urednik: prof. Andro Jutronić, str. 67., 68., zapisala je Maja Bošković – Stulli, kazivač Lovro Jelinčić, rođen 1908., Praznice.

Literatura

- Bošković Stulli, Maja 1997. *Usmene pripovijetke i predaje*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bošković Stulli, Maja 1999. *O usmenoj tradiciji i životu, (O mizoginim pričama)*. Zagreb: Konzor.
- Bošković Stulli, Maja 1975. Narodna predaja – Volkssage – kamen spoticanja u podjeli vrsta usmene proze. U: *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Mladost, 121. – 136.
- Bošković Stulli, Maja 1963. *Narodne pripovijetke*. Zagreb: Matica hrvatska, PSHK, 26.
- Dragić, Marko 2013. Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije. U: *Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore*. Split: Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu – Odsjek za povijest, Veleučilište u Šibeniku, 195-227.
- Dragić, Marko 2011. Usmeno-književna baština u Slivnu kod Imotskoga. U: *Zbornik radova „Cjelovitost Zabiokovlja“ pluridisciplinarni pristup*. Mostar: Sveučilište u Zadru, FRAM Mostar, 173-202.
- Dragić, Marko 2008. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, (Fakultetski udžbenik), Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.
- Dragić, Marko 2008. Motivski svijet suvremenih usmenih priča s Paga, Brača i Hvara. *Riječ (časopis za slavensku filologiju)*, god. 14, sv. 3., Rijeka: Hrvatsko filološko društvo, 207-228.
- Dragić, Marko 2005. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine proza, drama i mikrostrukture*. Sarajevo: Matica hrvatska Sarajevo, HKD Napredak Sarajevo.
- Dragić, Marko 2001. *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske povijesne predaje i legende iz Bosne i Hercegovine*. Baška Voda-Mostar-Zagreb: Mala nakladna kuća Sveti Jure – Zajednica izdanja ranjeni labud (ZIRAL).
- Graves, Robert 1969. *Grčki mitovi*. Beograd: Nolit.
- Jutronić, Andro (ur.) 1975. *Brački zbornik*. Čakovec, Zrinski.
- Kežić Azinović Anita; Dragić, Marko 2006. Demonološke predaje Hrvata u Ljubuškom. *Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, br. 20. Mostar: Arhiv Hercegovine, 63-88.
- Nazor, Vladimir 1938. Brač, otok bez poviesti. U: Brački zbornik I.
- Vuković, Ivana 2013. Tradicijska vjerovanja u nadnaravna bića i pojave na području Zagvozda. *Ethnologica Dalmatica*, 20. Split: Etnografski muzej, 5-37.

TRADITIONS OF BRAČ IN CONTEMPORARY ETHNOGRAPHY

(Summary)

The authors present new (not yet published) oral stories and traditions in contemporary ethnography using Dragić's story classification. The oral stories and traditions which were passed down from generation to generation for centuries: life stories, eschatological traditions, mythical traditions are still intensively narrated on this island. The life on the island is a life between blue sky and sea. The sea has greatly contributed to the oral literary wealth of the island of Brač. The inhabitants of each island including Brač due to the sea which surrounds them and which they love so much were closed in themselves, in their island enclave and the sea was an inspiration for mysticism, storytelling and oral literary creativity. These stories confirm that the oral literature of the island of Brač preserves cultural heritage as an amalgam of Croatian, Slavic, Antic and Mediterranean culture.

Key words: etiological, mythological, eschatological, demonological traditions, life stories